

MONUMENTE DE ARTĂ MEDIEVALĂ ÎN ÎMPREJURIMILE ODORHEIULUI SECUIESC

(Rezumat)

Un stil artistic medieval poate fi apreciat nu numai prin prisma realizărilor de frunte, întruchipate în cele mai importante monumente ale sale, ci și prin cantitatea și calitatea monumentelor realizate în ținuturile periferice. Acest fapt explică interesul deosebit manifestat în ultima vreme de cercetarea din domeniul istoriei artelor privind realizările artistice provinciale. În acest context arta periferiilor dobândește un interes nu numai ca parte integrantă a unui stil istoric, ci. poate indica nivelul cultural atins de ținutul respectiv precum și capacitatea sa de a recepționa și adapta ansamblul stilului respectiv la condițiile proprii.

Urmărind aceste două puncte de vedere, lucrarea de față trece în revistă monumentele medievale ale fostului scaun al Odorheiului din Secuime, referindu-se în prima parte — cea introductivă — la activitatea artistică medievală și la rolul ei social în această parte a țării, iar în partea a doua trecând în revistă datele referitoare la toate monumentele de origine medievală păstrate într-un număr de 75 de localități.

Monumentele medievale, cetăți, biserici, conace sau — printre obiectele de inventar — lucrări de orfevărie și clopote din scaunul Odorhei, au fost trecute în revistă acum un secol de Orbán Balázs. Dar în deceniile scurse de atunci datelor sale li s-au adăugat altele noi, de valoare excepțională, cum ar fi de exemplu picturile murale descoperite în câteva dintre biserici. S-au îmbogățit datele și prin câteva săpături arheologice și lucrări de restaurare, precum și prin publicarea unor date arhivistice referitoare la unele monumente.

Deși cercetările nu pot fi considerate încheiate nici azi, s-a simțit nevoia studierii întregului teritoriu, adăugându-se cercetărilor la fața locului și adunarea, sintetizarea datelor dispartate de pînă acum, pentru ca toate laolaltă să fie puse la dispoziția specialiștilor.

Cercetarea amănunțită a acestui teritoriu produce rezultate în mai multe domenii.

Începuturile arhitecturii medievale — potrivit cunoștințelor noastre actuale — datează din secolul al XII-lea, dar refacerile ulterioare au alterat acest material datînd din secolul al XII-lea și al XIII-lea în așa măsură încît nu poate fi adus la lumină decît prin săpături și cercetări arheologice. Monumentele astfel dezvelite sînt cetăți construite pe plan simplu, cu ziduri din piatră (Firtoș, Tartod, Budvár, Kustaly) și biserici asemănătoare (Feliceni, Cristuru Secuiesc, Mugini).

Se poate constata în schimb chiar și fără săpături arheologice că în perioada de trecere de la romanic la gotic, la sfîrșitul secolului al XIII-lea și începutul celui următor, s-au construit în mai multe localități biserici, ca plan și structură, romanice: biserici-sală încheiate în cor dreptunghiular (Feliceni) sau semicircular (Crăciunel, Mugini, Firtoș). În schimb ancadramentele profilate care se încheie în arc semicircular sau frînt la partea superioară reprezintă influențe ale goticului (Rugănești, Mărtiniș, Ocland, Ionești, Crăciunești, Tălișoara, Daia, Bisericani, Porumbenii Mari, Feliceni, Filia, Corund). Din această epocă s-au păstrat doar navele bisericilor, deoarece corul lor, exceptîndu-l pe cel semicircular din Crăciunești, a fost ulterior transformat.

Din perioada goticului matur, descătușat de elementele stilului romanic, nu se păstrează monumente.

Cele mai multe dintre monumentele scaunului Odorhei datează din perioada goticului tîrziu. Aceste biserici, construite de obște, se caracterizează prin simplitate. Nava lor se încheie prin cor poligonal, acoperit la început cu bolti în cruce pe ogive din piatră, iar ulterior cu bolti în rețea pe nervuri confecționate din ceramică. Ancadramentele portalurilor sînt executate din piatră, de obicei profilată, cu deschideri încheiate în arc frînt sau cu lintelul așezat pe console. Înfațișarea clădirii articulate cu contraforturi, este îmbogățită cu ferestre cu muluri, cu tabernacole reproducînd decorul sculptural al cheilor de boltă și al consolelor.

Construcțiile gotice tîrzii, persistente pînă către mijlocul secolului al XVI-lea, pot fi împărțite în trei grupe în funcție de condițiile istorice, sociale, bisericesti

sau arhitecturale care au influențat realizarea lor. Pe de o parte navele deja existente au fost transformate în stilul goticului târziu, adăugându-li-se coruri noi, mai încăpătoare (Cristuru Secuiesc, Porumbenii Mari, Mugeni, Mărtiniș, Daia, Dîrjiu, Ionești, Bisericiani), dar se cunosc cazuri cînd biserica veche, demolată, este înlocuită cu alta nouă (Cușmed, Inlăceni). Multe din obștile sătești își construiesc biserici numai în această perioadă (Șiclod, Petrești, Satul Nou, Mujna, Păuleni, Brădești, Cehețel etc.). Începînd cu secolul al XVI-lea, multe din biserici sînt completate cu locuri întărite, construindu-se tot atunci și două biserici fortificate (Dîrjiu, Mărtiniș), dar în cele mai multe cazuri doar turnul și împrejuririle din piatră îndeplinesc modeste funcțiuni defensive.

De la începutul secolului al XVI-lea, pe fondul goticului târziu apar și elementele renașterii. În arhitectură acest fenomen se oglindește mai ales în realizarea ancadramentelor, în decorul sculptural și în pictura decorativă. Aceasta din urmă va da naștere — în secolul următor — pieselor de mobilier pictat.

Genul artistic care a atins cel mai înalt nivel de dezvoltare în arta medievală a scaunului Odorhei este pictura murală. Suitele de picturi murale reprezentînd legenda Sfîntului Ladislau și alte teme din bisericile de la Mugeni, Biborțeni, Filiaș, Mărtiniș, Dîrjiu, datînd din perioada cuprinsă între începutul secolului al XIV-lea și anul 1419, au fost descoperite încă de la sfîrșitul secolului trecut. Viețile sfinților și temele biblice ilustrează frescele nu demult descoperite în bisericile din Porumbenii Mari, Rugănești, Feliceni, Forțeni, Daia, Cristuru Secuiesc, Ocland. În afară de acestea dispunem de informații privind un număr de picturi murale dispărute sau vărute din nou.

Pe lîngă monumentele de arhitectură și cele de pictură, cercetarea în domeniul istoriei artelor trebuie să evidențieze și obiectele de inventar bisericesc. Forme variate prezintă cristelnițele și recipientele pentru apa sfințită sculptate din piatră. Numărul clopotelor turnate în evul mediu s-a redus mult față de cel semnalat de Orbán Balázs. Obiectele de orfevrărie bogat decorate precum și alte piese modeste datează din secolele XV. și XVI.

În regiunea studiată nu s-au păstrat conace construite în stil gotic. În schimb, în cazul unor castele și conace construite în stilul renașterii putem presupune că ele înglobează clădiri anterioare (Dumitrești, Eliseni, Filiaș, Vîrghiș).

Repertoriul prezintă istoricul monumentelor de origine medievală din cele localități pînă în zilele noastre, luînd în considerare nu numai istoricul restaurărilor și cel al transformărilor ulterioare, permițîndu-ne să urmărim etapele succesive în evoluția arhitecturii în lemn, a tîmplăriei și picturii decorative sau a obiectelor de cult din ce în ce mai recente, ci și poziția colectivității față de valorile trecutului, deci întregul proces prin care monumentele de origine medievală au ajuns pînă în zilele noastre.

DIE MITTELALTERLICHE KUNST IM STUHL ODERHELLEN

(Zusammenfassung)

Ein mittelalterlicher Kunststil wird nicht allein anhand seiner hervorragendsten Leistungen, seiner bedeutendsten Denkmäler eingeschätzt; auch Quantität und Qualität der Schöpfungen aus den Randgebieten müssen berücksichtigt werden. Aus diesem Grund ist in letzter Zeit das Interesse der kunstgeschichtlichen Forschung an den künstlerischen Leistungen der Provinz gewachsen. In diesem Kontext ist die Kunst der Randzonen nicht nur als integrierender Teil eines Stils von Belang, sondern sie vermag auch auf die kulturelle Entwicklungsstufe sowie auf die Fähigkeit der jeweiligen Gegend hinweisen, den betreffenden Stil zu rezipieren und den lokalen Möglichkeiten anzupassen.

„Unter Anwendung dieser beiden Gesichtspunkte erfaßt die vorliegende Arbeit die mittelalterlichen Denkmäler des vormaligen Stuhls Oderhellen im Seklerland: Im ersten, einführenden Teil wird auf die Rolle der künstlerischen Tätigkeit im Mittelalter hingewiesen, während der zweite Teil Angaben über sämtliche erhalten gebliebenen mittelalterlichen Baudenkmäler aus 75 Ortschaften erbringt.

Die mittelalterlichen Baudenkmäler — Burgen, Kirchen, Adelsschlösser — sowie die Goldschmiedearbeiten und Glocken aus dem Stuhl Oderhellen wurden bereits vor etwa einem Jahrhundert von Orbán Balázs behandelt. In der Zwischenzeit kamen neue, zum Teil überaus wertvolle Informationen hinzu, beispielsweise jene über die in einigen Kirchen entdeckten Wandgemälde. Archäologische Grabungen und Restaurierungsarbeiten an einigen Baudenkmalern sowie Archivforschungen förderten neue Erkenntnisse zutage, die mittlerweile veröffentlicht worden sind.

Obwohl die Forschungen nicht als abgeschlossen gelten können, wurde es als notwendig erachtet, die bisherigen Ergebnisse den Fachleuten zur Verfügung zu stellen.

Die eingehende Erforschung der Baudenkmäler des genannten Gebietes erbringt Resultate in mehreren Bereichen.

Die Anfänge der mittelalterlichen Baukunst fallen, den bisherigen Erkenntnissen zufolge, ins 12. Jahrhundert, doch haben spätere Umgestaltungen im 12. und 13. Jahrhundert diese Bauten so sehr verändert, daß ihr ursprünglicher Charakter nur durch archäologische Grabungen festgestellt werden kann. Die auf diese Weise freigelegten Bauten sind Burgen mit Steinmauern und einfachem Grundriß (Firtoş, Tartod, Budvar, Kustaly) sowie einige Kirchen (Feliceni, Cristuru Secuiesc, Mugeni).

Hingegen kann auch ohne Zuhilfenahme der Archäologie festgestellt werden, daß in der Übergangszeit von der Romanik zur Gotik am Ende des 13. und zu Beginn des 14. Jahrhunderts in mehreren Ortschaften Kirchen erbaut wurden, deren Grundriß und Struktur romanisch waren: Hallenkirchen mit rechtwinkligem (Feliceni) oder halbkreisförmigem Chor (Crăciunel, Mugeni, Firtoş). Hingegen weisen die profilierten Fenster- und Türrahmen, die in Rund- oder Spitzbogen auslaufen, gotische Einflüsse auf (Rugăneşti, Mărtiniş, Ocland, Ioneşti, Crăciunel, Tălişoara, Daia, Bisericani, Porumbeni Mari, Feliceni, Filia, Corund). Aus dieser Zeit sind nur die Kirchenschiffe erhalten geblieben, da deren Apsiden — außer den halbkreisförmigen von Crăciunel — später umgebaut worden sind.

Aus der von romanischen Elementen freien Hochgotik sind keine Baudenkmäler erhalten geblieben.

Die meisten Baudenkmäler des Stuhls Oderhellen gehören der Spätgotik an. Von der Dorfgemeinschaft errichtet, zeichnen sich diese Kirchen durch Einfachheit aus: Das Schiff läuft in ein polygonales Chor aus, das anfangs mit einem auf steinerne Bogen gestützten Kreuzgewölbe, später mit einem durch Keramikrippen verstärkten Netzgewölbe bedeckt war. Die steinernen Türrahmen sind in der Regel profiliert; sie laufen entweder in Spitzbogen aus, oder der Giebel ruht auf Konsolen. Der durch Strebepfeiler gegliederte Bau ist mit Fenstern, Tabernakeln und bildnerisch verzierten Schlußsteinen und Konsolen versehen.

Man kann die bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts errichteten Bauten der Spätgotik je nach den geschichtlichen, gesellschaftlichen, kirchlichen und architektonischen Gegebenheiten, die ihre Entstehung bedingt haben, in drei Gruppen einteilen. Oft wurden schon vorhandene Kirchenschiffe im Stil der Spätgotik ausgebaut und mit neuen, geräumigeren Chorapsiden ausgestattet (Cristuru Secuiesc,

Porumbeni Mari, Mugeni, Martinis, Daia, Dirjii, Ionești, Bisericani), doch sind auch Fälle bekannt, wo die alte Kirche abgerissen und eine neue erbaut wurde (Cușmed, Inlăceni), Zahlreiche Dorfgemeinschaften (Șiclod, Petrești, Satul Nou, Mujna, Păuleni, Brădești, Cehețel usw.) errichteten ihre Kirchen erst in dieser Zeit. Seit dem 16. Jahrhundert bildeten viele dieser Sakralbauten auch den Zufluchtsort der Gemeindebewohner, obwohl nur zwei regelrechte Wehrkirchen (Dirjii, Mărtiniș) erbaut wurden; in den meisten Fällen waren bloß dem Turm und den Steinumfassungen bescheidene Verteidigungsaufgaben zugewiesen.

Zu Anfang des 16. Jahrhunderts tauchen innerhalb der Spätgotik auch Elemente der Renaissance auf. In der Architektur tritt das vor allem bei den Tür- und Fensterrahmen, in der bildnerischen Verzierung und der dekorativen Malerei hervor. Letztere führt im folgenden Jahrhundert zur Herausbildung der Schreinermalerei.

Die höchste Entwicklungsstufe mittelalterlicher Kunst im Stuhl Oderhellen hat zweifellos die Wandmalerei erreicht. Die Wandgemälde der Kirchen von Mugeni, Biborțeni, Filiaș, Mărtiniș und Dirjii, die die Legende des hl. Ladislaus oder anderer Heiliger zum Gegenstand haben und der Zeit zwischen dem Anfang des 14. Jahrhunderts und dem Jahre 1419 angehören, wurden schon gegen Ende des vorigen Jahrhunderts entdeckt. Bilder aus dem Leben der Heiligen und biblische Themen werden auf den Fresken wiedergegeben, die kürzlich in den Kirchen von Porumbeni Mari, Rugănești, Feliceni, Forțeni, Daia, Cristuru Secuiesc und Ocland aufgedeckt worden sind. Außerdem verfügen wir noch über Angaben zu anderen verschwundenen oder übermalten Wandgemälden.

Die kunstgeschichtliche Forschung muß außer der Baukunst und der Malerei auch dem Inventar der Kirchen gebührende Aufmerksamkeit schenken. Verschiedenartige Formen haben die steinernen Taufbecken oder Weihwasserbehälter. Die Zahl der mittelalterlichen Glocken ist seit deren Aufzeichnung durch Orbán Balázs stark zurückgegangen. Reich verzierte Goldschmiedearbeiten und andere, bescheidenere Stücke stammen aus dem 15. und 16. Jahrhundert.

In dem erforschten Gebiet sind keine gotischen Adelsschlösser erhalten geblieben. Doch kann angenommen werden, daß in einige Schlösser aus der Renaissancezeit (Dumitrești, Eliseni, Filiaș, Virghiș) ältere Bauten eingegliedert worden sind.

Das Repertoire bietet einen bis in unsere Tage reichenden geschichtlichen Abriß über die mittelalterlichen Baudenkmäler aus den 75 Ortschaften und berücksichtigt ferner die Geschichte der späteren Umbauten und Veränderungen; auf diese Weise können die aufeinanderfolgenden Modelle der Holzarchitektur, der Schreinermalerei sowie der Kultgegenstände verfolgt werden; desgleichen kann die Haltung der Gemeinschaft gegenüber den Werten der Vergangenheit, also der gesamte Prozeß der Erhaltung der mittelalterlichen Kunstdenkmäler bis in die Jetztzeit nachgezeichnet werden.